

УДК 342.72

Валерій Васильович СОКУРЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

ректор Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА ЦІННІСТЬ

Українське суспільство та держава на сучасному етапі свого розвитку характеризуються прагненням забезпечити максимальну реалізацію прав і свобод людини та громадянина, створити повноцінне громадянське суспільство. Очевидно, що в цьому контексті правам людини в Україні приділяється значна увага, однак недостатньо досліджень, в яких би права людини осмислювалися системно, із залученням філософсько-правового інструментарію та методології. У зв'язку з цим загострюється актуальність дослідження прав людини як фундаментальної суспільної цінності.

Еволюційні тенденції в будь-якому суспільстві та державі залежать від того, які цінності є найбільш поширеними серед населення, які моральні ідеали та уявлення покладаються в їх основу. Слід звернути увагу на той факт, що суспільна мораль є похідною від звичаїв і традицій, пануючих у певному суспільстві, але при цьому вона виходить також із системи норм і правил поведінки, що встановлюються й гарантуються державою. Саме моральні принципи суспільства є тим взірцем, на який орієнтуються цінності окремих індивідів та їх колективів.

У суспільстві, яке як найважливішу соціальну цінність сприймає людину, її внутрішню свободу та права як прояв цієї свободи, формується імперативний посил до держави та її інституцій щодо визнання, дотримання та захисту прав і свобод людини та громадянина. Цей посил поступово трансформується в обов'язок держави і передбачає створення та реалізацію ефективно діючих механізмів правового захисту від будь-яких порушень і неправомірних обмежень, у тому числі таких, що виходять від самої держави, її органів та посадових осіб, а також відновлення порушених прав і свобод.

Разом із тим, забезпечення прав людини залежить не тільки від правильно налаштованих державних механізмів та процедур, а й від факторів морального, культурного характеру. Тому на ситуацію, пов'язану з проблемами реалізації прав людини, впливає і моральний стан суспільства, що втратило старі орієнтири та не отримало нових, а також рівень культури населення. Саме такий стан речей вказує на трансформаційний характер суспільства, яке

характеризується «подвійною ціннісною орієнтацією», тобто існуванням одночасно старих ідеалів, для яких вже немає місця в дійсності, та нових, які ще до нашої дійсності не адаптовані.

Крім того, характерним для перехідних формацій суспільства (у тому числі українського) є суто механічне запозичення іноземних стандартів та ідеалів. Зважаючи на це, проголошення в Україні людини найвищою соціальною цінністю може залишитися декларацією, якщо сама людина не буде сприймати себе належним чином. Вона повинна усвідомити власну неповторність та важливість і відчутти себе не лише носієм окремих прав, а й повноцінним та рівноправним членом громадянського суспільства, таким собі невід'ємним елементом етносу з набором специфічних соціальних ознак, що проявляється через різні форми діяльності (виробничу, політичну, правову, релігійну тощо). Таким чином, права людини набувають значно глибшого «звучання», ніж наділення правами якогось суб'єкта, як прийнято вважати у правовому позитивізмі: ці права, з одного боку, належать йому за природою (природно-правові теорії), а з другого – виступають результатом взаємних обмежень, наслідком існування соціуму як такого (соціологічні школи права).

Однією з властивостей прав людини є їх здатність вважатися універсальною цінністю. Тобто вони мають значення для будь-якого суспільства громадянського типу, незалежно від національно-культурного контексту. Досить спірним є питання щодо існуючих у міжнародних документах формулювань прав і свобод людини та громадянина, оскільки у разі вироблення таких узагальнюючих юридичних положень неминуче виникають питання, з якої теорії прав виходити та які стандарти в цій сфері вважати взірцем. Проте складності правотворчого процесу не виключають ідеї можливого використання прав людини як цінності, спільної для всього світу. Насамперед, їх універсальність проявляється в тому, що вони виражають інтереси, від яких індивід не може відмовитися – життя, свободу, власність, честь тощо. Крім того, права і свободи людини та громадянина є засобом захисту від втручання держави в певні сфери суспільних відносин і, відповідно, засобом реалізації свободи індивідів. При цьому вони надають можливість впливу з боку громадян на управління державою (наприклад, виборчі права) та ухвалення політичних рішень (у громадянському суспільстві до процесу обговорення таких рішень через відповідні механізми залучаються його члени, суспільні інституції). Слід також сказати, що саме права

людини є підставою для взаємопорозуміння та взаємодії представників різних культур, і в цьому також проявляється їх універсальність. Оскільки права людини передбачають ставлення до кожного як до носія таких прав, то вони забезпечують сприйняття іншого суб'єкта відносин як рівного. Отже, вони виключають теорію «недолюдини», ставлення до інших членів суспільства тільки як до засобу реалізації власних інтересів. Тобто в громадянському суспільстві належність людини до іншої соціальної чи етнічної групи, сповідування інших поглядів і переконань не можуть бути підставою для неповаги до неї.

У нашій державі у зв'язку з проведенням цілого комплексу глибоких соціально-економічних, політичних, ідеологічних і культурних перетворень, а також протистоянням на Сході проблема захисту прав і свобод людини набуває особливого значення. Суть цієї проблеми полягає як у наявності труднощів у реалізації деяких закріплених у Конституції прав і свобод, так і в недостатньому рівні їх захищеності від правопорушень. Існує чимало перешкод на шляху захисту прав людини та громадянина. Ще не відпрацьовано механізм реалізації прав і свобод у системі державних і правоохоронних органів (зокрема поліції). Але уже тепер зрозуміло, що він повинен поєднувати у собі площину забезпечення прав, свобод і обов'язків громадян, правопорядку та площину захисту цих прав від порушень. Разом із тим, не можна залишити поза увагою і той факт, що в Україні на сьогодні дуже обмежене коло засобів захисту прав людини, хоча для сучасної правової держави, якою позиціонує себе Україна, таких виправдань не може існувати в принципі. А тому під час розв'язання державою будь-яких соціальних проблем, справ, питань саме людині, її існуванню й розвитку повинен надаватися абсолютний, беззаперечний пріоритет. Права людини залишаються тим абсолютним, універсальним кордоном, переступати через який не може ніхто.

Одержано 17.03.2016